

KS. JÓZEF STALA*

IMPLIKACJE PEDAGOGICZNO-KATECHETYCZNE PRZEobrażeń WSPÓŁCZESNEJ RODZINY

Rodzina będąca fundamentem społeczeństwa jest czymś znacznie więcej niż tylko zwykłą jednostką prawną, społeczną czy też ekonomiczną, gdyż stanowi wspólnotę życia i miłości, przekazującą wartości kulturalne, etyczne, społeczne, duchowe i religijne, które są istotne dla rozwoju poszczególnych członków rodziny, a w konsekwencji dla całych społeczeństw¹. Kościół wielokrotnie zauważał, że dobro czło-

* Kapłan diecezji tarnowskiej, doktor habilitowany nauk teologicznych w zakresie katechetyki, profesor UPJPII. Kierownik katedry nauk pedagogiczno-katechetycznych na Wydziale Teologicznym, Sekcja w Tarnowie, Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Wykładowca katechetyki i kierownik pedagogizacji na tymże wydziale. Członek Sekcji Wykładowców Katechetyki w Polsce, Polskiego Towarzystwa Teologicznego i Tarnowskiego Towarzystwa Naukowego. Rzeczoznawca Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski do spraw oceny programów nauczania religii i podręczników katechetycznych. Uczestnik i organizator konferencji, sympozjów i kongresów katechetycznych oraz edukacyjnych w Polsce i za granicą. Autor i redaktor wielu publikacji z zakresu katechetyki, pedagogiki i edukacji, a szczególnie katechezy rodzinnej, edukacji religijnej i wychowania oraz współredaktor i współautor podręczników do nauczania religii.

¹ Zob. *Małżeństwo i rodzina od Biblii po współczesność*. Red. A.J. Najda. Warszawa 2008; *Rodzina drogą Kościoła*. Red. M. Ozorowski, W. Nowacki. Łomża 2005; *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka*. Red. B. Harwas-Napierała. Poznań 2009;

wieka, dobro społeczeństwa i dobro samego Kościoła związane jest z życiem rodziny i dlatego głosi wpisany w naturę ludzką zamysł Boży dotyczący małżeństwa i rodziny². Jak zatem małżonkowie i rodzice mogą współcześnie, w dobie olbrzymich zmian i przeobrażeń wypełniać swoje zadania według zamiarów Boga?³ Wydaje się ważne podjęcie w niniejszym artykule próby odpowiedzi na powyższe pytanie, zwracając szczególną uwagę na pedagogiczno-katechetyczne implikacje zmian zachodzących we współczesnej rodzinie. Najpierw zostaną zaprezentowane podstawy teologiczne małżeńskiej i rodzinnej wspólnoty, wskazujące na jakże istotne miejsce rodziny w nauczaniu Magisterium Kościoła. Następnie zostanie scharakteryzowany zanikający coraz bardziej tradycyjny model rodziny polskiej, a z kolei przedstawione liczne i nowe przeobrażenia współczesnej rodziny.

1. KOMUNIA MAŁŻEŃSKA I RODZINNA

Rodzina zakorzeniona w Objawieniu Bożym jest nadprzyrodzonym darem komunii z Bogiem. Małżeństwo jest odpowiedzią na Boże powołanie i wezwanie bycia człowiekiem – mężczyzną i kobie-

Rodzina przyszłością świata? W kręgu zamyśleń nad rodziną. Red. A. Pryba. Poznań 2009; *Rodzina w czasach szybkich przemian.* Red. Z. Tyszka. Poznań 2001; *Rodzina w kontekście współczesnych problemów wychowania.* Red. B. Muchacka. Kraków 2008; *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II.* Red. J. Żukowicz. Kraków 1990; *Rodzina wartością – wartości rodzinne.* Red. A. Drożdż, P. Kurzela. Katowice 2009; *Rodzina. Diagnoza, profilaktyka i wsparcie.* Red. K. Duraj-Nowakowa, U. Gruca-Miąsik. Rzeszów 2009; *Rodzina. Historia i współczesność. Studium monograficzne.* Red. W. Korzeniowska, U. Szuścik. Kraków 2006; *Schizofrenia w rodzinie.* Red. B. de Barbaro. Kraków 1999.

² Zob. *Karta Praw Rodziny. Wstęp.* s. 5-6; JAN PAWEŁ II. Encyklika *Evangelium Vitae*. 2; TENŻE. *List do Rodzin*. 9; B. Kłuska. *Biblia księgą otwartą na małżonków.* „Krań biblijny” 7:2008 s. 159-162; B. Kłuska. *Pavlovské Rodinné pravidlá a percepcia rodiny v súčasnej spoločnosti.* W: *Legislatívne texty Biblie II. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie konanej 10. októbra 2008 v Nitre v rámci Grantového projektu VEGA č. 1/4678/07: Legislatívne texty Biblie – etický a religiózny aspekt.* Red. P. Farkaš. Bratislava – Nitra 2008 s. 145-156.

³ Por. F. ADAMSKI. *Wstęp.* W: *Wychowanie w rodzinie.* Red. F. Adamski. Kraków 1991 s. 10.

ta⁴. Człowiek – mężczyzna czy kobieta – odczytując w swoim człowieczeństwie orędzie o tajemnicy Początku, otrzymuje tym samym jako osoba pierwsze i rozstrzygające wezwanie od Boga, który jest Miłością, Życiem i Świętością. To Boże wezwanie zawiera w sobie wymaganie udzielenia odpowiedzi, która powinna być wyrażona na trzech poziomach istnienia: na poziomie bycia osobą, na poziomie wspólnoty (rodziny) konstytuującej się przez dar oraz na poziomie tajemnicy Jednego Ciała, czyli Chrystusa i Kościoła. Ta odpowiedź jest wyrażana poprzez czyn człowieka, czyli poprzez życie będące wypełnianiem woli Boga, ujawnieniem bogactwa Bożego Daru i jego owocowania. W małżeństwie darem jest miłość płodna i owocująca przez bezwarunkowy i całkowity dar osoby dla osoby⁵.

„Bóg jest miłością” (J 4,8) i jedyny w trójosobności Osób Boskich stanowi *mysterium communio personarum*. Bóg stwarzając człowieka „na swój obraz i podobieństwo” (Rdz 1,26), zaprosił mężczyznę i kobietę do dialogu międzyosobowego oraz pragnął, aby również oni stanowili wspólnotę życia i miłości. Wynika z tego powołanie człowieka do uczestnictwa w tajemnicy wewnętrznego życia Boga przez małżeństwo i rodzinę. Jezus Chrystus podniósł do godności sakramentu tę komunie małżeńską. Zdolność kobiety i mężczyzny do życia i działania na sposób wzajemnego i bezinteresownego daru z siebie, jako komunii naturalna dzięki sakramentowi staje się komunią nadprzyrodzoną. Małżonkowie stają się dla siebie nie tylko darem z siebie, ale stają się także darem łaski. Małżeństwo, jako typowo chrześcijańska komunii dwojga, przedstawia tajemnicę Wcielenia Chrystusa i tajemnicę Jego przymierza z ludzkością. Małżeństwo jako komunii osób, wszczepiona w komunie Chrystusa z Kościołem, której zasadą i mocą jest miłość daru bezinteresownego z siebie, winno się zatem charakteryzować jednością i nierozzerwalnością. Komunii małżeńska jest i powinna być otwarta nie tylko na wzajemne przyjęcie siebie, ale i na przyjęcie daru nowej osoby, czyli daru dziecka. Wspólnota małżeńska winna być otwarta na danie i przyjęcie takiego daru. Dzięki temu małżonkowie stają się rodzicami, a małżeństwo wchodzi w nowy układ rodzicielstwa – ojcostwa i macierzyństwa ze strony rodziców,

⁴ Por. J. BAJDA. *Płeć a powołanie*. W: *Bóg potrzebuje rodziny – rodzina potrzebuje Boga*. Red. W. Szewczyk. Tarnów 2000 s. 22.

⁵ *Tamże*. s. 23.

a synostwa ze strony dziecka. Wówczas komunია małżeńska staje się komunią rodzinną⁶.

Rodzina jest wielkim darem Bożym i nagromadzeniem darów. Ważny jest sam jej początek, wybór drogi życia oraz przyjęcie sakramentu małżeństwa, a następnie kontynuacja i realizacja w życiu rodzinnym. Zakłada się więc pozytywną odpowiedź małżonków. Przy właściwym jej rozumieniu rodzina pojmuje siebie jako nieustannie trwający dar Boga. Ubogacone dziećmi małżeństwo, w oparciu o łaskę sakramentu i przy założeniu współpracy samych małżonków, stanowi źródło uświęcenia, szkołę bogatej, dojrzałej osobowości. Uświęcenie człowieka jest owocem łaski, darem wymagającym współdziałania i nie zamyka się wyłącznie w ramach rodziny, ale to właśnie ona stanowi szczególne miejsce owego uświęcenia⁷.

Płciowość człowieka – jego męskość i kobiecość – jest częścią daru stworzonego przez Boga wraz z darem życia człowieka, bowiem „Ciało ludzkie, jego płciowość, jest w samej tajemnicy stworzenia nie tylko źródłem płodności i prokreacji, lecz jest to również zdolność wyrażania miłości, tej właśnie miłości, w której człowiek

⁶ Zob. E. OSEWSKA, J. STALA. *W kierunku katechezy rodzinnej*. Kielce 2003; J. STALA. *Familienkatechese in Polen um die Jahrhundertwende. Probleme und Herausforderungen*. Tarnów 2008; TENZE. *Katecheza rodzinna w nauczaniu Kościoła od Soboru Watykańskiego II*. Tarnów 2009; J. STALA, E. OSEWSKA. *Anders erziehen in Polen. Der Erziehungs- und Bildungsbegriff im Kontext eines sich ständig verändernden Europas des XXI. Jahrhunderts*. Tarnów 2009; J. STALA. *W kierunku integralnej edukacji religijnej w rodzinie. Próba refleksji nad nauczaniem Jana Pawła II w kontekście polskich uwarunkowań*. Tarnów 2010; E. OSEWSKA. *Możliwości i ograniczenia polityki rodzinnej w krajach Unii Europejskiej*. W: *Rodzina jako środowisko rozwoju człowieka*. Red. W. Piotrowski. Tarnów 2004 s. 89-119; H. LOMBERTS, E. OSEWSKA. *Family and Family Catechesis. A Matter of Diversification*. „Acta Paedagogica Vilenensia” 20:2008 s. 225-243; J. STALA. *Lasst uns voller Hoffnung vorwärts gehen. Pädagogisch-katechetische Aspekte, wie der Christ die Zeichen der Zeit in der gegenwärtigen Welt aufnimmt*. „Roczniki Liturgiczne” 56:2009 nr 1 s. 435-447; TENZE. *Familie und Schule: Zwei Erziehungsumfelder und Ihre Rolle im Rahmen der Erziehung*. „Roczniki Teologiczne” 55:2008 nr 8 s. 101-112; TENZE. *Die Erzieherischen Umfelder und Ihre Rolle im Rahmen der Erziehungsaufgaben*. „Studia Teologiczno-Historyczno Śląska Opolskiego” 27:2007 s. 375-383; TENZE. *Die Familie als Erziehungsgemeinschaft in der Perspektive des Familienkatechumenats*. „Vox Patrum” 27:2007 vol. 50-51 s. 487-496; E. KACZYŃSKI. *Małżeństwo i rodzina jako komunია osób*. „Communio” 1986 nr 6 s. 12-13.

⁷ Zob. S. OLEJNIK. *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże*. Warszawa 1979 s. 27.

spełnia sam sens swego istnienia i bytowania poprzez ten dar”⁸. Komunia miłości małżeńskiej, która realizuje się w odniesieniu do przymierza w Chrystusie, staje się sakramentem, gdyż jak nauczał Jan Paweł II: „Małżeństwo ochrzczonych staje się w ten sposób rzeczywistym znakiem nowego i wiecznego Przymierza zawartego we krwi Chrystusa. Duch, którego Pan użycza, daje nowe serce i uzdalnia kobietę i mężczyznę do miłowania tak, jak Chrystus nas umiłował”⁹. Oznacza to, że rodzina odpowiada najgłębszej naturze człowieka. „Nie jest dobrze, żeby mężczyzna był sam; uczynię mu, zatem odpowiedniejszą dla niego pomoc” (Rdz 2,18) – to biblijne stwierdzenie faktu życiowego, że mężczyzna bez kobiety, a i kobieta bez mężczyzny, bez głębszych uczuć do siebie, nie mogą w pełni rozwijać się, czują się samotni, niedowartościowani. Zatem wspólnota małżeńsko-rodzinna winna uszczęśliwiać człowieka i czyni to wtedy, kiedy umożliwia mu realizację podstawowych jego potrzeb, kiedy rozwija w pełni jego osobowość i pozwala mu sprawdzać się w pełnionych przez niego rolach¹⁰.

2. RODZINA TRADYCYJNA

W Polsce jeszcze w okresie międzywojennym w funkcjonującym, tradycyjnym modelu rodziny za „głowę” rodziny uważany był ojciec – mąż, który zazwyczaj równocześnie był jedynym żywicielem rodziny. Natomiast do roli matki – żony, zwykle zupełnie nieprzygotowanej zawodowo, należało wyłącznie zajmowanie się gospodarstwem domowym i wychowaniem dzieci. Rodzice pełnili funkcję wychowawców, pierwszych nauczycieli oraz katechetów. Wówczas rodzina spełniała jeszcze jedno ważne zadanie – organizację odpoczynku przez wspólne rozmowy, śpiewy, zabawy, wyjazdy i wyjścia, zaspokajała potrzeby kulturalne wszystkich członków rodziny¹¹. Ówczesna rodzina to ro-

⁸ PAPIESKA RADA DS. RODZINY. *Ludzka płciowość prawda i znaczenie*. Łomianki 1996 s. 10.

⁹ JAN PAWEŁ II. Adhortacja *Familiaris consortio* 13.

¹⁰ P. PORĘBA. *Psychologiczne uwarunkowania życia rodzinnego*. Warszawa 1981 s. 11; B. HARWAS-NAPIERAŁA. *Rodzina jako wartość a współczesność*. W: *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka*. Red. B. Harwas-Napierała. Poznań 2009 s. 11-23.

¹¹ ADAMSKI. *Wstęp*. s. 11.

dzina patriarchalna, duża, wielopokoleniowa, pełniąca wiele funkcji, z gospodarczą władzą. Panował w niej duży autorytet władzy, szczególnie ojcowskiej. Działała również pod wpływem wspólnoty religijnej, jaką była parafia. Władza ojca rodziny, za którym stał również autorytet Kościoła, wywierała swojego rodzaju przymus moralny, a nawet w niektórych przypadkach i fizyczny, dotyczący głównie spełniania przez dzieci praktyk religijnych oraz kształtowania się ich postaw religijno-moralnych. Dzięki posiadanemu dwojakiemu charakterowi – cywilnemu i religijnemu oraz pełnieniu podwójnych ról – cywilnej i religijnej, Kościół mógł wywierać na nią znaczący wpływ i dlatego realizowana przez nią funkcja religijna nie napotykała większych przeszkód¹².

Wielopokoleniowość to kolejna ważna kwestia, a raczej charakterystyczna cecha rodziny tradycyjnej. Znana z przeszłości polska rodzina była wielka, wielopokoleniowa i wielodzietna. Łączyła w sobie wiele pokoleń – dziadków, a nawet pradziadków, rodziców i dzieci. Rodzina z wielką starannością podtrzymywała więzy pokrewieństwa, a jednocześnie znajdowało się także miejsce dla osoby starszej, często chorej lub niepełnosprawnej. Rodzina z okresu przedprzemysłowego była dużą społecznością, obejmowała wielu krewnych i powinowatych rozsianych w różnych częściach kraju oraz pełniących różne funkcje społeczne. Była nie tylko jednostką produkcyjną, środowiskiem wychowania dzieci, ale także niezwykle istotnym ośrodkiem życia religijnego, towarzyskiego, kulturalnego oraz politycznego. W rodzinie bowiem poruszano nie tylko sprawy i wydarzenia publiczne czy też kościelne, ale rozmawiano i szukano również odpowiednich rozwiązań powstałych problemów¹³. Taki model rodziny, zarówno ze względów ekonomicznych, jak i religijno-obyczajowych, cechował się trwałością związku małżeńskiego oraz wielką jednością.

Rodzina stanowi podstawową grupę społeczną, w której dokonuje się proces rozwoju i wychowania młodego pokolenia. W Polsce, jeszcze w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. rodzina stanowiła pierwsze i najważniejsze środowisko wychowawcze oraz socjalizacyjne, zapewniała ciągłość dziedzictwa narodowego, kulturo-

¹² P. PORĘBA. *Rodzina chrześcijańska „Małym Kościołem”*. W: *Wychowanie w rodzinie*. s. 95.

¹³ ADAMSKI. *Wstęp*. s. 13.

wego i religijnego oraz była nośnikiem, przekazicielem wartości czy norm moralnych, posiadała najważniejszy wpływ na kształtowanie systemu wartości, potrzeb, dążeń i aspiracji młodego pokolenia¹⁴.

3. KIERUNKI PRZEOBRAŻEŃ WSPÓŁCZESNEJ POLSKIEJ RODZINY

Zmiany zachodzące w Polsce pod wpływem industrializacji i urbanizacji nowych warunków społeczno-ustrojowych po II wojnie światowej zasadniczo wpłynęły na zmianę struktury oraz układu stosunków i relacji w rodzinie. Stała się ona również przedmiotem zamierzonego oddziaływania czynników społecznych, kulturowych i politycznych. Grupy rządzące bowiem pragnęły ją ukształtować według przyjętego przez siebie modelu, wykorzystując w tym celu dostępne im środki przekazu i odpowiednie instrumenty polityki społecznej, formułując poglądy dotyczące spraw rodzinnych lub kształtując odpowiedni model wielkości rodziny¹⁵.

Rodzina patriarchalna, w której mąż – ojciec był jej głową, jedynym żywicielem, w latach PRL-u zaczęła zmieniać swój dotychczasowy model, ustępując miejsca innemu, odpowiadającemu bardziej nowej rzeczywistości, w której ojciec przestał być producentem i jedynym żywicielem rodziny. Od tego bowiem momentu zmianie uległa materialna baza rodziny i odpadła jej funkcja produkcyjna, która

¹⁴ „Polska rodzina może się wzmocnić i odrodzić, jeśli rozpozna zagrożenia, pozna swoje niezbywalne prawa i skorzysta aktywnie z praw stanowionych w państwie. Warunkiem jest jednak czujność i krytycyzm wobec oferowanych wzorców kulturowych oraz krytycyzm wobec propozycji rozwiązań prawnych i decyzji administracyjnych”. G. SOLTYK. *Spoleczna kondycja rodziny polskiej*. „Ethos” 1995 nr 29 s. 109; D. KORNAS-BIELA. *Rodzina w opinii młodego pokolenia Polaków*. W: *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Kornas-Biela. Lublin 2000 s. 109.

¹⁵ Jako odzwierciedlenie zmian społecznych, rodzina najwyraźniej była dostrzegana w pełnieniu przez nią funkcji gospodarczej, prokreacyjnej, opiekuńczej i socjalizującej. Zmiany w zakresie pełnienia tych funkcji przebiegają o wiele szybciej, aniżeli w pełnieniu funkcji wychowawczej, religijnej, ekspresyjno-uczuciowej lub rekreacyjnej. Dzieje się tak, ponieważ w pełnieniu najważniejszych funkcji rodzina jest ściśle związana z życiem gospodarczym, politycznym i administracyjnym. Zob. L. DYCZEWSKI. *Rodzina polska i kierunki jej przemian*. Warszawa 1981 s. 11; E. PRIJATELI. *Spremljanje odraslega človeka*. „Cerkev sedanem svetu” 39:2005 nr 1 s. 30-32; J. VODIČAR. *Muss man die Globalisierung unterrichten?* „Synthesis philosophica” 2009 nr 2 s. 281-295; S. GERJOLI. *Ideologie und Bildung*. Gießen 1997.

miała powiązanie ze wszystkimi innymi jej funkcjami, zwłaszcza z wychowawczą¹⁶. Opuszczenie wspólnoty rodzinnej, odejście ojca z domu było pozbawieniem dziecka wielu bezpośrednich z nim kontaktów, ojciec natomiast zaczął tracić dominację nad dziećmi¹⁷.

Kolejnym znaczącym etapem w przeobrażeniach rodziny, wpływającym na stosunki między rodzicami i dziećmi, jest wyjście z domu kobiety – matki w poszukiwaniu pracy zarobkowej i zawodowej. Rozbudzony ruch feministyczny i emancypacyjny kobiet w XIX w., prowadzący do równouprawnienia pod względem politycznym i społecznym, otworzył kobietom drogę do pracy zarobkowej i zawodowej, do wykształcenia oraz zdobycia dyplomu¹⁸. Zaangażowanie kobiety – matki w pracę zawodową wpłynęło przede wszystkim na zmniejszenie dzietności – funkcja prokreacyjna przestała być dominującą w jej życiu¹⁹.

Rodzina zaczęła również powoli tracić dawną funkcję organizacji odpoczynku dla swoich członków, bowiem rozwój techniki i organizacji stworzył nieznane dotąd możliwości. Powstały wyspecjalizowane instytucje rekreacyjno-wypoczynkowe i kulturalne, które były wy-

¹⁶ Zob. *Małżeństwo i rodzina w nowoczesnym społeczeństwie*. Red. L. Dyczewski. Lublin 2007; *Małżeństwo i rodzina w panoramie współczesnych systemów*. Red. A. Offmański. Szczecin 2006; *Małżeństwo i rodzina w ponowoczesności. Szanse – zagrożenia – patologie*. Red. W. Muszyński, E. Sikora. Toruń 2008; *Rodzina we współczesności*. Red. A. Ładyżyński. Wrocław 2009; *Rodzina wobec współczesnych zagrożeń*. Red. T. Jelonek. Kraków 2009; *Rodzina wobec zagrożeń*. Red. M. Duda. Kraków 2008; *Rodzina współczesna*. Red. M. Ziemska. Warszawa 2001.

¹⁷ Wychowawczy wpływ ojca tracił na dotychczasowym znaczeniu kosztem wpływów pozadomowych i pozarodzinnych, w związku z czym narasta także możliwość częstszych konfliktów między rodzicami a dziećmi, zwłaszcza tam, gdzie ojciec chciał nadal utrzymać swój autokratyzm i stosować go w wychowaniu. Zob. F. ADAMSKI. *Niektóre symptomy kryzysowej sytuacji rodzinnej w Polsce*. W: *Z badań nad rodziną*. Red. T. Kukołowicz. Lublin 1984 s. 113-115.

¹⁸ Kobieta na równi z mężczyzną stanęła przy warsztacie pracy zawodowej, naukowej, a także dyplomatycznej i politycznej. Kobieta wyemancypowana przez pracę, uniezależniona materialnie od męża i z czasem wyzwolona przez antykoncepcję – oddziaływała rewolucjonizująco na rodzinę, na jej strukturę i jej funkcje. Zob. P. PORĘBA. *Współzycie pokoleń na bazie rodzinnej*. Olsztyn 1981 s. 18-19.

¹⁹ Przyjście dziecka na świat w rzeczywistości, kiedy kobieta – matka pracuje, połączone jest z większymi niż kiedykolwiek przedtem trudnościami, gdyż pociąga to za sobą ograniczanie ilości dzieci. Por. *Tamże*. s. 20.

posażone w drogi sprzęt. Dążyły one, z różnym skutkiem, do przejęcia zadań spełnianych dawniej prawie wyłącznie przez rodzinę²⁰.

W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat dokonała się w Polsce zmiana demograficzna: od fazy o niewielkim przyroście naturalnym, poprzez reprodukcję rozszerzoną, prostą, ku zwężonej, gdy liczba zgonów przewyższa wielkość urodzeń, co pociąga za sobą starzenie się i wymieranie społeczeństwa, zwłaszcza na terenie polskich miast. Od 1989 r. zauważalna jest nieprzerwanie występująca w skali ogólnokrajowej prosta zastępowalność pokoleń²¹. Sytuacja bytowa większości rodzin znacznie się pogorszyła na przełomie XX i XXI w. Za najistotniejsze należy uznać następujące procesy i zjawiska²²: spadek liczby zawieranych małżeństw; zdecydowanie wyższą, w porównaniu z większością krajów Europy, umieralność mężczyzn w następstwie wypadków, chorób nowotworowych i chorób układu krążenia, co powoduje rozpad rodzin i sieroctwo dzieci; postępujący spadek urodzeń jako konsekwencja obniżania się skłonności do rodzenia dzieci oraz utrwalania się modelu rodziny z jednym lub dwojgiem dzieci; brak prostej zastępowalności pokoleń; systematyczny wzrost udziału urodzeń po-

²⁰ Niemniej można zauważyć, że w miarę jak owe środki techniczne, na przykład sprzęt audiowizualny, stają się bardziej dostępne dla rodziny, w wyraźny sposób rośnie jej rola w organizowaniu wypoczynku i stwarzaniu swym członkom domowych form rozrywki lub zaspokajania potrzeb kulturalnych. Por. ADAMSKI. *Wstęp* s. 13.

²¹ Zob. A. KULAS. *Bezdzietność w małżeństwie*. Opole 2002; A. KWAK. *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa 2005; P. LANDWÓJTOWICZ. *Samotne macierzyństwo. Studium pastoralne*. Opole 2004; J. KLYS. *Sytuacja ludnościowa Polski u progu XXI wieku*. W: *Arena bitwy o życie*. Red. K. Majdański. Łomianki 2000 s. 15; L. BAKIERA. *Generatywność rodziców jako wartość rozwojowa rodziny*. W: *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka*. s. 59-90; S. FRYDRYCHOWICZ. *Komunikacja interpersonalna jako wartość rozwojowa w rodzinie*. W: *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka*. s. 91-107; D. LUBER. *Koncepcja więzi małżeńskiej Jana Pawła II inspiracją prorodzinnego wychowania dzieci i młodzieży*. W: *Rodzina w kontekście współczesnych problemów wychowania*. Red. B. Muchacka. Kraków 2008 s. 67-77; A. ADAMIEC-ZGRAJA. *Fenomen rodzicielstwa człowieka przełomu wieków. Szansa czy zagrożenie dla rodziny?* W: *Rodzina w kontekście współczesnych problemów wychowania*. s. 155-164; A. MURZYN. *Samotne dzieci w hotelu „Europa”*. W: *Rodzina dla Europy czy Europa dla rodziny?* Red. W. Korzeniowska, A. Murzyn, H. Lukasova-Kantorkova. Kraków 2006 s. 191-207; M. BIEDROŃ. *Realizacja funkcji rodziny w kontekście globalnych przemian socjokulturowych*. W: *Rodzina we współczesności*. s. 39-57.

²² Zob. PEŁNOMOCNIK RZĄDU DS. RODZINY. *Polityka prorodzinną państwa (program)*. W: *Kierunki działania*. Warszawa 2000 s. 11-12.

zamałżeńskich w ogólnej liczbie urodzeń: średnio co dziesiąte dziecko przychodzi na świat poza małżeństwem, przy czym część urodzeń pozamałżeńskich przypada na nastoletnie matki. Spowodowane to jest niewystarczającą płacą, brakiem zróżnicowania podatków od wynagrodzeń żywicieli rodzin wielodzietnych, a także narastającym zjawiskiem bezrobocia. Nadto zwiększa się liczba rodzin, w których oboje małżonkowie są bez pracy, a niezwykle trudna jest sytuacja takich rodzin w regionach o najwyższym poziomie bezrobocia²³.

Zauważa się również, że rodzina nie tyle utraciła, co raczej zaniedbała tradycyjną funkcję wychowania religijnego swych członków, co wynika głównie z braku czasu, gdy oboje rodzice zaangażowani są zawodowo, a także ogólne osłabienie i spłylenie życia religijnego. W najlepszym przypadku funkcja religijna rodziny sprowadza się do wyuczenia dzieci pacierza i dopilnowania jego uczestnictwa w nabożeństwach i katechezie. Brak jest natomiast przemyślanego i długotrwałego procesu działania, którego celem byłoby utrwalenie w dziecku fundamentalnych zasad i norm religijnych, które regulują życie osobiste i społeczne, a także pogłębiają wiedzę religijną²⁴.

Zauważalny jest także spadek liczby urodzeń. Niemożność znalezienia pracy na miejscu powodowała rozłąki rodzinne, bowiem członkowie rodziny musieli jej poszukiwać w innych miejscowościach oraz regionach Polski czy za granicą. Powodowało to rozluźnianie więzi rodzinnej, prowadzące do dezorganizacji wielu rodzin oraz niekonie-

²³ Programy łagodzenia skutków bezrobocia nie analizują tego zjawiska z uwzględnieniem rodziny, lecz jedynie bezrobotnej jednostki. Ze złą kondycją finansową większości rodzin wiąże się zła sytuacja mieszkaniowa. Mieszkanie stało się luksusem niedostępnym dla ponad 60% młodych małżeństw. Zob. SOLTYK. *Spoleczna kondycja rodziny polskiej*. s. 111.

²⁴ Zob. *Oblicze współczesnej rodziny polskiej*. Red. B. Mierziński, E. Dybowska. Kraków 2003; *Ochrona funkcji wychowawczej rodziny*. Red. J. Krukowski, A. Maćkowski. Szczecin 2007; *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*. Red. A. Rynio. Lublin 2007; *Wychowanie ku wartościom*. Red. J. Zimny. Sandomierz 2006; *Wychowanie rodzinne w teorii i praktyce. Rozwój pedagogicznej orientacji familiologicznej*. Red. A.W. Janke. Toruń 2008; SOLTYK. *Spoleczna kondycja rodziny polskiej*. s. 112; B. DROŹDŹ. *Posługa społeczna Kościoła. Studium pastoralne w świetle nauczania współczesnego Kościoła*. Legnica 2009 s. 283-291.

cznie formalnego ich rozpadu²⁵. W ostatnim czasie zwiększyła się także liczba rodzin niepełnych, w których brakuje ojca lub matki. Ich liczba sukcesywnie wzrasta – zwłaszcza samotnych matek. Jest to zjawisko niepokojące, gdyż w zdecydowanej większości rodzin niepełnych dostrzega się gorszą „jakość” wypełniania ich funkcji rodzicielskich²⁶. Trudna sytuacja materialna rodzin, „kurczenie się” wolnego czasu ze względu na znaczną redukcję korzystania z płatnych usług i wykonywanie wszelkich prac „siłami” domowymi, a także „kurczenie się” czasu ze względu na konieczność podejmowania dodatkowych prac zarobkowych, nasilanie się konfliktów wewnątrzrodzinnych i wzrost stresu – wszystko to razem wpływa na zakłócanie podstawowych funkcji rodziny, w tym także funkcji wyższych: opiekuńczo-zabezpieczającej, socjalizacyjno-wychowawczej, kulturalnej, rekreacyjnej, emocjonalno-ekspresyjnej i religijnej²⁷.

Rodzina będąc strukturą otwartą, jednocześnie jest bardzo czułym i wrażliwym instrumentem, który odzwierciedla różnorodne zmiany zachodzące w całym społeczeństwie, w którym żyje. Będąc jednocześnie podstawową komórką społeczeństwa, przeżywa wszystkie zmiany i doświadczenia zachodzące w organizmie społecznym. Stąd też przeobrażenia społeczne, jak i cywilizacyjno-kulturowe, bardzo szybko docierają do rodziny i wpływają na jej zmianę²⁸. Możliwość wypełniania zadań w małżeństwie i rodzinie łączy się nierozzerwalnie z występującą sytuacją ekonomiczną i socjologiczną rodziny w danym społeczeństwie i państwie. Przeobrażenia, jakie dokonują się w sferze procesów gospodarczych, społecznych, kulturalnych czy też technicznych jednocześnie dotykają rodzinę, wpływają na nią, a nawet zmieniają jej funkcje.

²⁵ Wyjazdy zarobkowe. Szansa czy zagrożenie? Perspektywa społeczno-moralna. Red. K. Glombik, P. Morciniec. Opole 2005; PEŁNOMOCNIK RZĄDU DS. RODZINY. *Polityka prorodzinna państwa*. s. 12.

²⁶ KŁYS. *Sytuacja ludnościowa Polski*. s. 16-17.

²⁷ *Rodzina – w świetle zagrożeń realizacji dotychczasowych funkcji. Szkice monograficzne*. Red. W. Korzeniowska, A. Murzyn, U. Szuścik. Katowice 2007; *Rodzina dla Europy czy Europa dla rodziny?*; Z. TYSZKA. *Rodzina polska w okresie transformacji*. „Ethos” 1990 nr 29 s. 116-117.

²⁸ POREBA. *Współżycie pokoleń na bazie rodzinnej*. s. 18.

PÄDAGOGISCH-KATECHETISCHE IMPLIKATIONEN DER VERÄNDERUNGEN IN DER FAMILIE VON HEUTE

Z u s a m m e n f a s s u n g

Als Fundament der Gesellschaft ist die Familie bedeutend mehr als lediglich eine gewöhnliche rechtliche, soziale oder auch ökonomische Lebensgemeinschaft. Vielmehr stellt sie eine Gemeinschaft des Lebens und der Liebe dar, in welcher die kulturellen, ethischen, sozialen, geistigen und religiösen Werte weiter gegeben werden, die für die Entwicklung jedes einzelnen Familienmitglieds und damit der gesamten Gesellschaft wesentlich sind. Die Kirche hat vielfach darauf hingewiesen, dass das Wohl des Menschen, das Wohl der Gesellschaft und das Wohl der Kirche selbst eng mit dem Familienleben verbunden sind. Deshalb verkündet sie den in die menschliche Natur eingeschriebenen Plan Gottes für die Ehe und die Familie. Wie können also die Ehegatten und die Eltern in der heutigen Zeit, in einer Epoche gewaltiger Veränderungen und Umbrüche, ihre Aufgabe gemäß der göttlichen Absicht erfüllen? In dem vorliegenden Artikel wurde der Versuch unternommen, diese Frage zu beantworten. Dabei wurde insbesondere auf die pädagogisch-katechetischen Implikationen Wert gelegt, die sich aus den Veränderungen in der Familie von heute ergeben. Zunächst wurden theologische Grundlagen der Ehe- und Familiengemeinschaft präsentiert, wobei aufgezeigt wurde, welchen wesentlichen Platz die Familie im Magisterium der Kirche einnimmt. Der folgende Teil beschrieb, wie das traditionelle Modell der polnischen Familie immer weiter schwindet, während zum Abschluss zahlreiche und neuartige Umgestaltungen in der Familie der Gegenwart vorgestellt wurden.

Słowa kluczowe: małżeństwo, rodzina, rodzina tradycyjna, model rodziny, zmiana społeczna, teologia małżeństwa, rodzina chrześcijańska.

Key words: marriage, family, traditional family, model of family, social change, theology of marriage, Christian family.